

Gårdsnytt 4/2014

Enebybergs Gårds Förening

Innehåll

<i>Ordförandens ord</i>	1
<i>Du som vill göra en insats i vår hembygdsgårdsförening!</i>	3
<i>I krigens spår</i>	3
<i>Ur Enebybergs gårds historia</i>	4
<i>Julfirande och andra fester i Enebyberg förr i tiden</i>	6
<i>Dags för ny kulturbiennal i Danderyd 2015</i>	7
<i>Är du intresserad av Enebybergs historia och utveckling?</i>	8
<i>Levande föreningshistoria</i>	7
<i>Välkommen som medlem i Enebybergs Gårds Förening!</i>	8
<i>Medlemsavgift för 2015</i>	8

Kalendarium

Lördagen den 30 november

EGF finns med på julmarknaden på Träffpunkten

Söndagen den 1 februari kl. 15.00

Öppet hus på Enebybergs gård
Enebybergs bakgrund, tillkomst och
utveckling
Föredrag med bilder ur föreningens arkiv

Tisdagen den 10 mars

Föreningens årsmöte kl. 19.00-19.30
Kaffeservering kl. 19.30
Kl. 20.00 Program: Se hemsidan eller
Gårdsnytt 1/2015

Enebybergs Gårds Förening & Gårdsnytt

Enebybergs Gårds Förening
www.enebyberg.com
Bankgiro 529-2792

C/o Jan Olof Carlsson
Fenixvägen 5
182 46 Enebyberg

Redaktör Gårdsnytt
Johanna Haddäng

Tryck Täbykopia AB

Ordförandens ord

Kära Enebybergsbor, alla medlemmar i vår förening och ni som ännu inte hunnit bli det!

Vår förenings ändamål är att i samarbete med Danderyds kommun främja Enebybergs Gårds möjligheter att vara en samlingsplats för olika kulturella aktiviteter särskilt för de boende i Enebyberg. Föreningen skall verka för att bevara det kulturella arvet inom hembygden och fördjupa den sociala gemenskapen mellan invånarna i Danderyd. I det arbetet deltar en stor del av de boende i Enebyberg som medlemmar.

Enebybergs gård hade på 1970-talet vanvårdats under en följd av år och hotades av rivning. Enebybergarna reagerade kraftfullt mot planerna. Kommunen beslöt att i stället rusta upp den förfallna herrgården som var den lokala utgångspunkten för tillkomsten av Enebybergs Villastad i början av förra seklet. År 1978 återinvigdes gården och samtidigt skapade eldsjälarna bakom räddningen av gården Enebybergs Gårds Förening.

Nyinflyttade i vår villastad vill naturligtvis veta mer om sin hemtrakt och omgivning inte bara som det är nu utan också hur det varit tidigare och hur det blev som det är. Har man bott en tid i Enebyberg är det roligt att kunna berätta för barn och bekanta om samhällets historia och utveckling. Då är föreningens skrifter och program en ovärderlig tillgång.

Enebybergs gård har blivit en omtyckt samlingsplats, inte minst genom Föreningens många arrangemang. Föreningen har utvecklats och vuxit till Danderyds största hembygdsförening med en omfattande programverksamhet. Under 2013 genomfördes ett 20-tal programaktiviteter, däribland Jonas Gardells framträdande som ett av föreningens bidrag till Kulturbjennalen i Danderyd 2013.

Föreningen har samlat en omfattande dokumentation om Enebyberg och dess historiska föregångare. Föreningen bedriver också ett omfattande lokalhistoriskt arbete och ger ut skrifter om enebybergiana.

När Enebyberg 2007 firade 100 år som villastad, höll föreningen i jubileums- arrangemangen. Föreningen tog fram en jubileumsskrift och genomförde under året välbesökta seminarier med olika aspekter på Enebybergs utveckling

Glädjande nog är det lokalhistoriska intresset stort. Föreningen avser därför att under 2015 genomföra ett antal program med temat enebybergshistoria. Ett första inslag om Enebybergs gårds historia finns i detta nummer av vår medlemstidning – för övrigt den enda bland hembygdsföreningarna i Danderyd.

Gårdens historia är också på flera sätt Enebybergs historia. Ni är alla välkomna att ta del av den historien. Medverka också till att säkerställa att Enebybergs gård får fortsätta att vara en samlingsplats för oss enebybergsbor genom att vara medlemmar i vår förening.

Vi önskar alla en God Jul och ett Gott Nytt År!

Jan Olof Carlsson

Du som vill göra en insats i vår hembygdsförening!

Föreningen behöver dig som är intresserad av den verksamhet som Enebybergs Gårds Förening bedriver och själv vill göra en insats genom att i vår styrelse medverka i ledningen av vår verksamhet. Ta kontakt med någon av oss i valberedningen, tala om vem du är och vad du kan och vill hjälpa till med eller om du känner någon som du tycker vore lämplig.

Bengt Almgren: bengt.almgren@telia.com, Inger Strömbom: inger.strombom@kristdemokraterna.se, Peter Haas, haas.j.peter@gmail.com

I krigens spår

I år är det hundra år sedan första världskriget utbröt. Årets tema för kulturarvsdagen var I krigens spår. För Enebybergs Gårds Förening stod det militära indelningsverket med inriktning på båtsmanstorp och båtsmän i fokus. Indelningsverket instiftades av Karl XI på 1680-talet. Sveriges län indelades då i rotar där bönderna i varje rote ansvarade för en knekt eller båtsman som försågs med ett torp med kringliggande odlingsmark.

I Danderyd fanns fem båtsmanstorp varav ett i nuvarande Enebyberg med rotenumret 72 av Roslags första kompani. Enligt traditionen tilldelades båtsmännen namnet Enman efter Eneby by vid tillträdet, men återtog sitt familjenamn vid avskedet.

Den 15 september 1880 tillträdde Johan Alfred Svensson, en 19-årig västgöte från Etings socken, arbetet som båtsman. På grund av hans ringa ålder krävdes faderns samtycke. Läkarattesten visar att han var drygt 1,5 meter lång med ljus hår och bruna ögon med normalt färgseende. Högra lillfingret var litet missbildat på grund av ett hundbett. Håret var ”tjäderlikt”. Den blivande båtsmannen hade arbetat som dräng med goda vitsord: artig, nykter och ordentlig och han rekommenderades till det bästa.

Efter läkarundersökningar och intyg skrevs ett mycket detaljerat kontrakt. Båtsmannen, roten, kompanichefen och landskontoret tog var sitt exemplar. Det framgår att Enman fick 30 kronor för att bli enrollerad, en summa som betalades ut när kontraktet var undertecknat. Dessutom utgick en årslön på fyra kronor. Eftersom torpet saknade åker och äng fick Enman så kallat hemkall, vilket innehöll olika naturprodukter. I Enmans fall bestod det av råg, korn, hö och halm. Dessutom hade han rätt till bete för två kor. Utöver detta fick han åtta lass långved som rotebönderna transporterade till torpet där det också fanns en liten kåltäppa.

Enman blev kvar som båtsman i nästan 17 år. Under denna tid tillhörde han Station Stockholm och arbetade både till lands och till sjöss. Nedan ses en av de båtar som han tjänstgjorde på bland annat som backgast och skansgast.

Roten ansvarade för att torpet hölls i gott skick. Vid husesyner inspekterades torpet tillsammans med roten och någon officerare från kompaniet. 1893 genomfördes en sådan husesyn, som föranleder reflektionen att huset var i stort behov av renovering eftersom nästan varje golvplanka, tröskel och panel behövde bytas ut.

1901 avlöstes indelningsverket av den allmänna värnplikten och successivt utfasades den institution som fungerat i nästan 250 år. Båtsmanstorpets Enman finns idag kvar som privatbostad i hörnet av Enebybergsvägen och Enmans väg.

Torpet Enman nummer 72 Roslags första kompani

Gunilla Peterson

Korvetten Eugenie

Ur Enebybergs gårds historia

I början av 1770-talet fanns tre gårdar i den gamla Eneby by. En av dessa gårdar var Wästergården. Innehavare var Stockholmsbryggaren Anders Berg. På mitten av 1770-talet uppförde Anders Berg ett nytt bostadshus, en envåningsbyggnad i timmer, ungefär 500 meter väster om Wästergården.

Ungefär tio år senare uppförde näste ägare två flygelbyggnader av uthuskaraktär. Dessa tre byggnader utgör den nuvarande Enebybergs gård. Huvudbyggnaden var bredare än vad som var vanligt för bondgårdarna och hade en sexdelad planlösning karakteristisk för tidens herrgårdar. Den innehöll vid södra gaveln ett kök och en mindre kammare, åt väster en större (nu uppdelad) sal med tre fönster åt trädgården samt två rum på norra gaveln. Köket var inte längre en sovplats för husbondfolket. De hade nu en egen sängkammare i rummet bakom. Men pigan fick ligga i en fällbänk i köket. Huset hade en lång förstuga som vette åt gårds- och entrésidan. Den hade samma längd som salen. Denna förstuga blev sedan uppdelad i entré med trapphus samt en kammare. År 1784 tillbyggdes en övre våning, som hade en likartad planlösning som den nedre våningen.

År 1805 brandförsäkrades gården med tillhörande byggnader. Det är tack vare besiktningshandlingar, upprättade 1804, som vi fått veta det mesta om gårdens inre och yttre utseende. Häradshövdingen och två nämndemän besiktigade och värderade samtliga hus på egendomen. Brandförsäkringen ger oss en utförlig beskrivning av gården, som var i fullgott skick.

Förutom huvudbyggnaden i timmer fanns det vid denna tid ytterligare tolv byggnader bl.a. ett brännvinsbränneri. Det berättas även om byggnadernas inre och yttre utseende. ”Av gårdens fönster har tretton dubbla oljemålade luckor, fjorton franska fönster och nio porslinskakelugnar”. De flesta kakelugnarna är från 1800-talet. I det sydvästra rummet på övervåningen finns en 1700-talskakelugn, som under många år var deponerad hos stadsmuseet i Stockholm.

Av inredningsdetaljerna nämns ”188 alnar släta oljemålade bröstpanel och 69 alnar fyllda d:o, Tapeter i 6 rum af papper och wattenfärg, Tapeter i 6 rum av papper och limfärg, moderne”. Dessa tapeter var i rokoko och gustavianska. De tapetprover som stadsmuseet tillvaratog härstammar sannolikt från tiden kring år 1800.

I bottenvåningen är de flesta av de idag bevarade dörrarna från 1770-talets envåningsbyggnad. Det är breda enkeldörrar med tre fyllningar av rokokotyp, s.k. franska dörrar. De har kvar sina gångjärn och skjutreglar, men inte låsen. Det framgår att byggnaden var målad med rödfärg.

I samband med en ombyggnad vid 1700-talets slut flyttades flera fönster i fasaden. Huset panelades, förmodligen för att få mindre drag och samtidigt dölja flyttningar av fönster. Husets nuvarande utvändiga färgsättning härrör sig från detta skede. I början på 1900-talet togs snickarglädjen bort, den borttagna panelen sattes dit igen och huset målades gult.

Under 1960-talet utgjorde gården en dyster anblick. Huset var då smutsigt till färgen. Inomhus hade gården utsatts för skadegörelse. Skånska Cementgjuteriet förvärvade gården år 1964 genom sitt dotterbolag Enebyhem. Under åren som följde stod gården obebodd och förföll. En motion väcktes år 1973 i Danderyds kommunfullmäktige om att de kulturhistoriska byggnaderna på Enebybergs gård skulle bevaras.

Enebybergs gård c:a 1900

Enebybergs gård c:a 1975

Efterforskningar som motionären gjort visade bl.a. att Stockholms stadsmuseum hade inventerat gården åren 1965-66, då den förväntades bli riven. Riksantikvarien hade inte visat något intresse och landsantikvarien hade avskrivit ärendet. Kommunen hade år 1966 givit rivningslov för ekonomibygnaderna. Kommunfullmäktige avsåg motionen. Samme motionär återkom med en ny nästan identisk motion i början av år 1975, nu med tillägget att gården skulle restaureras under Byggnadsvårdsåret 1975. Motionen remitterades till bl.a. kommunfullmäktige i Enebyberg och kulturnämnden, vilka tillstyrkte den. Kommunfullmäktige besvarade motionen samma år genom att fatta principbeslutet, att Enebybergs gård skulle bevaras och upprustas för framtiden. Det uppdrogs åt fastighetsnämnden att i samråd med antikvarisk expertis projektera upprustningen.

Danderyds kommun förvärvade Enebybergs gård år 1975. Lagfart erhöles år 1978. Kommunen tillsatte en byggnadsteknisk utredning år 1976. Genom den byggnadstekniska undersökningen har den i besiktningens instrumentet från år 1804 uppgivna dateringen i huvudsak verifierats. Huvudbyggnaden i två våningar är uppförd av liggtimmer på en av

sprängd och kluven sten murad stenfot. Under en mindre del av byggnaden finns en kryssvälvd källare med valv av tegel och ingång utifrån, norr om gårdsentrén.

Renoveringsarbetet bedrevs mycket omsorgsfullt. Stommen var i gott skick och endast några delar har bytts ut eller förstärkts. De delar som fick huvudbyggnaden att framstå som mycket förfallen har avlägsnats liksom den i början av 1900-talet påspikade panelen. De murkna resterna av balkongen och verandan har tagits bort. Entrén har återställts till det utförande den hade i början av 1800-talet. Fönsterluckorna har åter satts på plats. Nödvändiga toalettutrymmen har kommit till vid ombyggnaden. Brandkrav för samlingslokaler har medfört att en utrymningstrappa byggts vid ena gaveln.

Enebybergs gård används i dag som samlingsplats för enebybergarna och centrum för en aktiv förening som på olika sätt engagerar sig i samhällets historia, nutid och framtid - Enebybergs Gårds Förening, EGF.

Den som vill hyra Enebybergs gård kan vända sig till Paul Degen Catering AB. För kontaktuppgifter, se föreningens hemsida.

Krister Olinder

Julfirande och andra fester i Enebyberg förr i tiden

I mitten av 1960-talet tog Kulturnämnden i Danderyds köping initiativ till bandinspelade intervjuer av gamla danderydsbor. 1976/78 då kommunen omfattade även Djursholm och Stocksund kompletterades intervjuerna med att ytterligare ett femtiotal personer intervjuades.

I rapporten till Kulturnämnden 1978 meddelades att de gamla intervjuerna förts över till kassetband. Boxarna med intervjuer skulle distribueras till huvudbiblioteket i Mörby Centrum och till Danderyds sjukhusbibliotek. Rapporten 1978 avslutas med att "kanske kunde man nu gå vidare och intervjua nästa generation i kommunen?"

I dag är även kassetband förlegat och kommunarkivet har sett till att banden är säkrade datatekniskt. En diskussion pågår i kommunen mellan arkiv och IT-avdelning om intervjuerna kan göras tillgängliga för forskare, hembygdsföreningarna och allmänheten. Kanske i en dator på Information Danderyd i Mörby Centrum eller varför inte på en DVD med både ljud och de skriftliga sammanfattningarna? Det skulle vara en insats för Danderyds hembygdshistoria!

De skriftliga sammanfattningar som finns lockar i många fall till att få ta del av hela intervjun. För Lisa Wahlgren, född och uppvuxen på Anneberg i Enebyberg och småskollärare i hela sitt liv på Enebyskolan, gjordes av någon anledning ingen inspelning men hela intervjun skrevs ut och finns numera på Enebybergs Gårds Förenings hemsida.

Mycket av de fester och sammankomster som de intervjuade berättar om från förra sekelskiftet skedde i umgänget mellan de stora gårdarna. De stora gårdar som nämns av enebybergare är Enebyberg, Berga, Karlsro, Nora, Kullen, Länsmansgården, Rinkeby samt Karby i Täby. Familjerna träffades ofta på fasta umgängesdagar som namnsdagar, juldag, påskdag och midsommardag. Det var barnkalas och julgransplundringar. Frånsett jämna födelsedagar firades namnsdag nästan mer än födelsedag.

I en intervju berättas om hur föräldrarnas fester kunde vara. Det kunde vara ett trettiotal personer. Gästerna kom vid 4-5-tiden på eftermiddagen och då var det kafferep. Sedan dansade ungdomarna som i regel brukade vara med. Det var musik. De äldre spelade kort, herrarna vira och damerna priffé. De som inte spelade kort satt och pratade. På kvällen bjöds på supé med otaliga rätter.

I många intervjuer berättas om hur fint det var att när man gick eller åkte till julottan få se de levande ljusen i alla fönster. Lisa Wahlgren berättar: *Efter julklappsutdelningen gick man och lade sig för att orka upp till julottan. Man åkte till julottan med häst och släde. Hästen hade bjällror. Men ibland gick man till kyrkan. Det var sed att tända ljus i granen och sätta ljus i fönstren. Innan man for, gick alltid barnen ut för att se hur fint det var i fönstren. Sedan tittade man under vägen på alla hus. På Danderydsberg var det alltid fint. Man såg Rinkebys fönster. En liten bit längre fram kunde man se Noras. När man stannade vid kyrkan såg man ljusen i Klockargården och i skolhuset och på Berga var det ljus i alla fönster.*

Drängarna var med till julottan. Det fanns inget kyrkstall. Endast prästen hade stallplats i fattigstugans uthus. Vid kyrkporten var det becksvart. Där fanns inget ljus. I vapenhuset hängde en fotogenlykta. Inne i kyrkan var det ljus i alla bänkar och överallt, men det var mycket kallt. Det fanns bara en kamin på norrsidan, mitt på väggen vid sakristian.

Efter julottan var det kaffe i Klockargården för hela umgängeskretsen. Därefter fick barnen gå hem och de äldre åt frukost på Rinkeby. Framåt dagen kom de hem till Wahlgrens.

Lisa Wahlgren berättar också om den stora jul- och nyårsfesten 1909/1910 på Ulriksdal med stort slädparti och om dramatiken dagen därpå. Läs på vår hemsida om den.

Anita Andersson

Dags för ny kulturbiennial i Danderyd 2015

Alla minns vi med glädje kulturbiennalen 2013 och alla program. Det blir en ny kulturbiennial 2015, men nu något senare på hösten så att t ex kultur- och musikskolorna får bättre möjligheter att medverka. Konstrundan kommer att ha en egen helg nämligen den 5-6 september och sedan kommer biennalen den 3-11 oktober.

Anita Andersson

Levande föreningshistoria

Tjugo danderydsföreningar presenterade sin verksamhet i en utställning som under hösten visats på de fyra biblioteken i Danderyd. Utställningen fanns i Enebyberg i tre veckor och avslutades lördagen den 8 november. Den dagen var också Arkivens Dag då arkiv, museer och bibliotek över hela landet brukar ha aktiviteter kring arkiv. I Enebyberg hade Danderyds arkivförening en presentation av utställningen, varvid bland andra Enebybergs Gårds Förening fanns med, och berättade litet mer ingående om några av föreningarna.

Anita Andersson

Har du bytt adress? Meddela din nya adress till föreningens registeransvarige
Ove Israelsson
Cedervägen 33
182 48 ENEBYBERG
Ove_Israelsson@telia.com
08-758 87 53

Är du intresserad av Enebybergs historia och utveckling?

Det är vi många som är med i Enebybergs Gårds Förening. Vi behöver vara fler som vill jobba med att dokumentera, forska, intervjua. Vill du ställa upp på det är du välkommen att höra av dig. Vi tar också gärna emot bilder och berättelser, hör av dig till någon i styrelsen!

Inför 2015 års program letar vi efter någon som är kunnig på olika husstilar, byggnadstrender och arkitektur för familjevillor i ett samhälle som vårt – jugend, funkis etc. Har du förslag på person, kanske en arkitekt, som är kunnig och villig att ställa upp med ett program? Hör av dig till mig!

Anita Andersson, anita.andersson40@gmail.com

Välkommen som medlem i Enebybergs Gårds Förening!

Nu har du läst Gårdsnytt som är årets sista nummer av Enebybergs Gårds Förenings medlemstidning. Den kommer ut med fyra nummer per år och ger information om föreningens verksamhet. I tidningen hittar du referat av redan genomförda verksamhet, men du kan också läsa om kommande program. Vi hoppas med detta nummer ha väckt ditt och din familjs intresse för föreningens verksamhet genom de glimtar av aktiviteter som ett nummer av tidningen kan ge.

Enebyberg är ett relativt ungt samhälle som existerat i drygt 100 år. Alla aspekter av dess kulturhistoria, nutid och framtid är det självklara navet kring vilket vår verksamhet arbetar. Detta motsäger inte att ämnen med annat innehåll än Enebyberg behandlas. Genom att föreningen är remissorgan för Danderyds kommun kan du som medlem även påverka aktuella samhällspolitiska frågor. Som medlem kan du också själv föreslå ämnen som kan äga ett större intresse för medlemmarna i föreningen och övriga enebybergare.

Om du tycker att Gårdsnytt ger en bild av verksamhet som verkar intressant hoppas vi att du och din familj vill bli medlem i vår förening. Det är enkelt – använd inbetalningskortet som finns inbladat i detta nummer av tidningen. Vi hälsar dig och er med glädje välkomna som medlemmar i Enebybergs Gårds Förening och till vårt nästa medlemsmöte.

Gunilla Peterson

Medlemsavgift för 2015

Med detta nummer av Gårdsnytt bifogas Plusgirots inbetalningskort för medlemsavgiften för år 2015. Avgiften per år är 100 kr för familj och 75 kr för enskild medlem. Betalar ni via internet så använd gärna i stället vårt bankgiro 529-2792. Från och med 2015 övergår vi till Bankgiro och kommer avveckla vårt Plusgirokonto.

Jan Löfgren, föreningens kassör
